

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМий ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.27.06.2017.Yu.22.01
РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

ОЧИЛОВ ҲАСАН РАШИДОВИЧ

**ЎЗГАЛАР МУЛКИНИ КОМПЬЮТЕР ВОСИТАЛАРИДАН
Фойдаланиб талон-тороғ қилганлик учун
ЖАВОБГАРЛИК**

12.00.08 - Жиноят ҳуқуқи. Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш. Криминология. Жиноят-
ижроия ҳуқуқи ихтисослиги

**Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент - 2017

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати мундарижаси

Оглавление автореферата докторской (PhD) диссертации

Content of the Doctoral (PhD) Dissertation Abstract

Очилов Ҳасан Рашидович

Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик.....3

Ochilov Khasan Rashidovich

Liability for embezzlement of one's belongings by the use of computer tools.....24

Очилов Ҳасан Рашидович

Ответственность за хищение чужого имущества с использованием компьютерных средств.....40

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works.....44

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.27.06.2017.Yu.22.01
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

ОЧИЛОВ ҲАСАН РАШИДОВИЧ

**ЎЗГАЛАР МУЛКИНИ КОМПЬЮТЕР ВОСИТАЛАРИДАН
Фойдаланиб талон-тороғ қилганлик учун
ЖАВОБГАРЛИК**

12.00.08 - Жиноят ҳуқуқи. Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш. Криминология. Жиноят-
ижроия ҳуқуқи ихтисослиги

**Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент - 2017 йил

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2017.2.PhD/Yu50 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация иши Тошкент давлат юридик университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифасида (www.tsul.uz) ва «ZiyoNET» Ахборот-таълим тармоғи порталида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:

Тахиров Фарход

юридик фанлар доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Зуфаров Рустам Ахмедович

юридик фанлар доктори, профессор

Отажанов Абборжон Анварович

юридик фанлар доктори, доцент

Етакчи ташкилот:

**Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги
ҳузуридаги Юристлар малакасини ошириш
маркази**

Диссертация ҳимояси Тошкент давлат юридик университети ҳузуридаги DSc.27.06.2017.Yu.22.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2017 йил 26 декабрь соат 15:00 даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100047, Тошкент ш., Сайилгоҳ кўчаси, 35. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (998971) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

Диссертация билан Тошкент давлат юридик университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (836 рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент ш., А.Темур кўчаси, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

Диссертация автореферати 2017 йил 11 декабрда тарқатилди.
(2017 йил 11 декабрдаги 4 - рақамли реестр баённомаси).

З.Н. Эсанова

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш раиси, юридик фанлар доктори, профессор

Н.С. Салаев

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш котиби, юридик фанлар номзоди, доцент

Г.З. Тулаганова

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш қошидаги илмий семинар раиси, юридик фанлар доктори, профессор

КИРИШ (Докторлик диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда кибержиноятчиликнинг тобора хавfli тусиб олиб, кунига 200 мингдан ортик содир этилаётганлиги, мазкур жиноятлар оқибатида жисмоний ва юридик шахсларга 500 млрд.га яқин мулкый зарар етказилаётганлиги¹, 2016 йилда Juniper Research томонидан ўтказилган тадқиқотда, 2019 йилга келиб, компьютер жиноятчилигидан етказиладиган зарар 2,1 трлн долл. ортиб кетиши мумкинлиги, ҳар ойда содир этилаётган жиноятлар 10-15% га ортиб бораётганлиги², халқаро миқёсда ушбу жиноятларга қарши курашишнинг долзарблигидан далолат беради. Ижтимоий муносабатларнинг кескин ривожланиши ўзгалар мулкани талон-торож қилиш билан боғлиқ жиноятлар шакл ва турларининг кенгайишига сабаб бўлмоқда. Жумладан, бугунги кунда компьютер техникасининг такомиллаштирилиши, ўз навбатида, унинг имкониятларни кенгайтириб, у билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган жиноятлар, хусусан ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш ҳолатлари кўпайиши, уларнинг ижтимоий хавfliлиги даражасининг ошишига сабаб бўлмоқда.

Жаҳонда «Глобал ахборотлаштириш ва компьютерлаштириш асри»да инсоният ҳаётида оламшумул ихтиролар билан бир қаторда, ахборот хавфсизлигига таҳдид солаётган ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишнинг жиноят-ҳуқуқий ва криминологик жиҳатларини аниқлаш, нақд пулсиз ҳисоб-китоб воситаси ҳисобланган банк пластик карточкаларини қалбакилаштирганлик ёки қалбаки банк пластик карточкаларини ўтказганлик учун жиноий жавобгарлик белгилаш, ушбу жиноятлар ҳолати ва динамикасини таҳлил қилиш, ушбу турдаги жиноятчиликнинг сабаб ва шароитлари, жиноятчи шахсини ўрганиш ва уларни олдини олиш бўйича таклифларни ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда олиб борилаётган суд-ҳуқуқ ислоҳотлари натижасида жамият аъзоларининг қонунларга риоя этишларини таъминлаш, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг бу борадаги масъулиятини ошириш, фуқароларни ташқаридан бўладиган хавф-хатар ва тазйиқлардан муҳофаза қилиш ҳамда жиноятчиликка қарши кураш соҳасида муайян даражада муваффақиятга эришилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Қарори билан тасдиқланган Ҳаракатлар стратегиясининг II. Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишнинг устувор йўналишларининг иккинчи бандида «жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасидаги фаолиятни мувофиқлаштиришнинг самарадорлигини ошириш»³ устувор вазифа

¹ Warren G. Kruse, Jay G. Heiser (2002). Computer forensics: incident response essentials. Addison-Wesley, p.392.

² Steve Morgan (January 17, 2016). «Cyber Crime Costs Projected To Reach \$2 Trillion by 2019». Forbes. Retrieved September 22, 2016.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича

сифатида белгиланганлиги ушбу йўналишдаги ислохотларни жадал давом эттириш давр талаби эканлигини кўрсатмоқда.

Мамлакатимизда компьютер техникаси воситасидан фойдаланиб ўзгалар мулкани ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш (ЖК167-м.3-қ.«г» б.) 2010-2016 йилларда 10.5% га; ушбу воситалардан фойдаланиб содир этилган фирибгарлик (ЖК168-м.2-қ. «в» б.) 20,6% га, компьютер тизимига рухсатсиз кириб, содир этилган ўғрилиқ (ЖК169-м.3-қ.«б» б.) 16% га ошганлиги, мазкур қилмишларнинг аксарияти латент бўлиб қолаётганлиги боис, юридик ва жисмоний шахсларга етказилаётган жуда кўп миқдордаги зарар қопланмаётганлиги, шахсларнинг бузилган мулкый ҳуқуқларини тиклашнинг иложи бўлмаётганлиги ушбу жиноятлар учун жиноий жавобгарликни янада такомиллаштириш зарурати мавжудлигини кўрсатмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг «Жиноят кодекси» (1994), «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги (2014), «Ички ишлар органлари тўғрисида»ги (2016) қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори (2017), Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони (2017) ва мавзуга оид бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур диссертация республика фан ва технологиялар ривожлантиришининг I. «Демократик ва ҳуқуқий жамиятни маънавий-ахлоқий ва маданий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни шакллантириш» устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарликнинг айрим масалалари мамлакатимиз олимларидан - А.П.Аллаберганов, П.Бакунов, Ш.Ё.Абдуқодиров, Р.Кабулов, У.М.Мирзаев, ахборот технологияси соҳасидаги жиноятлар, А.К.Расулев ва бошқаларнинг илмий ишларида муайян доирада кўриб чиқилган.

Хорижий мамлакатларда, компьютер жиноятчилигининг ўзига хос ва у билан боғлиқ масалаларни назарий жиҳатлари В.А.Дуденко, Т.Л.Тропина, А.Л.Осипенко, А.С.Егорышев, В.В.Хилюта, Э.Мелик, А.В.Сорокин, П.Б.Гудков, С.Г.Спирина, Д.С.Уолл, Т.Кроун, С.М.Фарнелл, Д.Мэрфи, С.Морган, Ф.Барлоу, Д.Хэйтон, Н.Батлей, Хуэй Шень Ву, У.Зиббер¹ томонидан ўрганилган.

Бироқ юқорида номлари келтирилган олимларнинг ишлари фақат умумий талон-торож ёки компьютер соҳасидаги жиноятчиликка бағишланган

Ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги Фармони. Тошкент: – Адолат, 2017. – Б. 13.

¹ Мазкур олимлар асарларининг тўлиқ рўйхати диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида берилган.

бўлиб, ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарликга комплекс ёндашилмаган. Шу сабабли ушбу масалани комплекс тадқиқ этиш долзарб ҳисобланади.

Мамлакатимизда ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарликка оид алоҳида монографик тадқиқот олиб борилмаган.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация мавзуси Тошкент давлат юридик университетининг илмий-тадқиқот ишлари режасига киритилган ҳамда «Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси ва уни қўллаш амалиётини такомиллаштириш муаммолари», «Глобаллашув шароитида жиноятчиликка қарши курашни такомиллаштириш муаммолари», «Жазони ижро этишга оид норматив ҳужжатларни ва жазони ижро этиш тизимини такомиллаштириш муаммолари» ҳамда «Суд-ҳуқуқ соҳасини ислоҳ қилиш ва жиноят қонунини либераллаштириш шароитида жазо тизимини ислоҳ қилиш муаммолари» илмий тадқиқотларининг устувор йўналишлари доирасида амалга оширилган.

Тадқиқотнинг мақсади ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарликни такомиллаштириш ҳамда олдини олиш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишнинг жиноят-ҳуқуқий ва криминологик жиҳатларини аниқлаш;

ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишга жиноят-ҳуқуқий тавсиф бериш;

Ўзбекистон Республикаси ЖКга «Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш» деб номланувчи янги моддани киритиш заруратини асослаш;

Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг «Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишга оид жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида қарори» лойиҳасини ишлаб чиқиш;

нақд пулсиз ҳисоб-китоб воситаси ҳисобланган банк пластик карточкаларини қалбакилаштирганлик ёки қалбаки банк пластик карточкаларини ўтказганлик учун ЖКда жиноий жавобгарлик белгилаш;

ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишга умумий тавсиф бериш, ушбу жиноятлар ҳолати ва динамикасини таҳлил қилиш;

ушбу турдаги жиноятчиликнинг сабаб ва шароитлари, жиноятчи шахсини ўрганиш ҳамда уларни олдини олиш бўйича таклифларни ишлаб чиқиш;

ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибаси асосида ушбу жиноятларга қарши курашни такомиллаштириш имкониятларини асослаш;

амалдаги қонун ҳужжатларини такомиллаштириш юзасидан аниқ таклифлар ишлаб чиқиш, қонунни қўллаш амалиётини яхшилаш юзасидан тавсиялар беришдан иборат.

Тадқиқотнинг объекти ўзгалар мулкни компьютер воситалари орқали талон-торож қилишга қарши кураш билан боғлиқ муносабатлар тизими ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик белгиланган ҳуқуқий муносабатларни тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, қонунни қўллаш амалиёти, хорижий мамлакатлар қонунчилиги ва амалиёти ҳамда юридик фанда мавжуд бўлган концептуал ёндашувлар, илмий-назарий қарашлар ва ҳуқуқий категориялардан иборат.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот олиб боришда тарихий, тизимли-тузилмавий, киёсий ҳуқуқий, мантиқий, аниқ социологик, илмий манбаларни комплекс тадқиқ этиш, индукция ва дедукция, статистик маълумотлар таҳлили каби усуллар қўлланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

ўзгалар мулкни талон-торож қилиш билан боғлиқ жиноятчилик сабаблари, шароитлари, жиноятчи шахси ҳамда уларни олдини олишга оид таклифлар асослантирилган;

компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб фирибгарлик содир этиш деганда, молия, банк муассасалари, фондлар ва шу кабиларда бўлган мулкни алдов йўли билан компьютер техникаси воситалари ёрдамида манипуляция қилиш орқали амалга ошириладиган талон-торож тушунилиши тўғрисидаги таклиф асосланган;

компьютер фирибгарлиги компьютер тизимида ишлов берилдиган, тегишли ахборот ташувчиларда сақаланадиган ёки маълумотларни узатиш тармоқлари бўйича бериладиган ахборотни ўзгартириш йўли билан, компьютер тизимига ёлғон ахборот киритиш йўли билан ҳам содир этилиши мумкинлиги тўғрисидаги таклиф асосланган;

агар шахс компьютер техникаси ёрдамида қалбаки ҳужжат тайёрлаб, сўнгра ундан мулкни қўлга киритиш учун фойдаланган бўлса, қилмиш компьютер фирибгарлиги сифатида баҳоланиши мумкин эмаслиги асосланган;

фирибгарлик жинояти анча миқдорда содир этилганда, энг кам ойлик иш ҳақининг юз бараваридан уч юз бараваригача миқдорда жарима ёки уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёки уч йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёхуд уч йилдан беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланиши мақсадга мувофиқлиги ҳақидаги таклиф асосланган.

Тадқиқотнинг амалий натижаси қуйидагилардан иборат:

ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун ЖКда алоҳида моддада жавобгарлик белгилашга доир таклиф ишлаб чиқилган;

ушбу турдаги жиноятларни тўғри квалификация қилиш, адолатли жазо тайинлаш мақсадида ЎР Олий суди Пленумининг «Ўзгалар мулкни

компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш билан боғлиқ жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарорини ишлаб чиқиш юзасидан таклифлар асослантилган;

нақд пулсиз ҳисоб-китоб воситаси ҳисобланган пластик карточкаларни ўтказиш мақсадида қалбакилаштирганлик учун амалдаги ЖКда жавобгарлик белгилашга оид тавсия асосланган;

мазкур жиноятларнинг олдини олиш чоралари тизимини такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот натижалари халқаро ҳуқуқ ва миллий қонун нормалари, ривожланган давлатлар тажрибаси, қонунни қўллаш амалиёти, социологик тадқиқотларнинг анкета, интервью ва эксперт баҳолаш шаклларига асосланганлиги, статистик маълумотларни таҳлил қилиш натижалари умумлаштирилиб, тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилган. Хулоса, таклиф ва тавсиялар апробациядан ўтказилиб, уларнинг натижалари етакчи миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинган. Олинган натижалар ваколатли тузилмалар томонидан тасдиқланган ва амалиётга жорий қилинган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Ушбу тадқиқот ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик ва олдини олишнинг назарий асосларини ривожлантиришга, жиноят қонунини қўллаш амалиётини такомиллаштиришга хизмат қилади.

Диссертацияда баён этилган қоидалар, чиқарилган хулосалар, ишлаб чиқилган таклиф ва тавсиялардан ушбу муаммога доир илмий тадқиқотлар ўтказишда, амалдаги жиноят қонунчилигини такомиллаштиришда, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг тегишли қарорларини тайёрлашда, Ички ишлар ва прокуратура органлари фаолиятида, шунингдек, жиноят ҳуқуқи, криминология модулларини ишлаб чиқиш ва уларни юриспруденцияга ихтисослашган олий ва ўрта махсус таълим муассасалари ўқув жараёнида, ўрганилган муаммога оид ўқув адабиётларини тайёрлашда фойдаланилиши мумкин.

Тадқиқот натижасида ишлаб чиқилган амалий таклиф ва тавсияларнинг аҳамияти қонун ижодкорлиги, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва судлар фаолиятида, шунингдек, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси субъектларининг фаолиятини яхшилашда, юридик таълим муассасаларининг ўқув жараёнида фойдаланилишда намоён бўлади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарликка бағишланган натижалари асосида:

ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш билан боғлиқ жиноятчилик сабаблари, шароитлари, жиноятчи шахси ҳамда уларни олдини олишга оид таклифлар Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар тизимига тегишли ҳужжатлар асосида жорий этилган (2017 йил 01 декабрдаги 7-сонли маълумотномаси). Ушбу таклифларнинг қабул қилинганлиги ўзгалар мулкани талон-торож қилиш билан боғлиқ

жиноятчиликни олдини олишга кўмаклашади;

компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб фирибгарлик содир этиш деганда, молия, банк муассасалари, фондлар ва шу кабиларда бўлган мулкни алдов йўли билан компьютер техникаси воситалари ёрдамида манипуляция қилиш орқали амалга ошириладиган талон-торож тушунилиши тўғрисидаги таклифлар Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2017 йил 11 октябрдаги 35 сонли янги таҳрирда қабул қилинган «Фирибгарликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарорида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2017 йил 04 декабрдаги ПЛ-78-17 сон маълумотномаси). Ушбу таклифларнинг қабул қилинганлиги компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб фирибгарлик содир этишни тўғри ва бир хилда тушунишга кўмаклашади;

компьютер фирибгарлиги компьютер тизимида ишлов берилдиган, тегишли ахборот ташувчиларда сақланадиган ёки маълумотларни узатиш тармоқлари бўйича бериладиган ахборотни ўзгартириш йўли билан, компьютер тизимига ёлғон ахборот киритиш йўли билан ҳам содир этилиши мумкинлиги тўғрисидаги таклифлар Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2017 йил 11 октябрдаги 35 сонли янги таҳрирда қабул қилинган «Фирибгарликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарорида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2017 йил 04 декабрдаги ПЛ-78-17 сон маълумотномаси). Ушбу таклифларнинг қабул қилинганлиги компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб фирибгарлик содир этиш усуллари аниқлашга хизмат қилади;

агар шахс компьютер техникаси ёрдамида қалбаки ҳужжат тайёрлаб, сўнгра ундан мулкни қўлга киритиш учун фойдаланган бўлса, қилмиш компьютер фирибгарлиги сифатида баҳоланиши мумкин эмаслиги тўғрисидаги таклифлар Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2017 йил 11 октябрдаги 35-сонли янги таҳрирда қабул қилинган «Фирибгарликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарорининг 20 бандида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2017 йил 04 декабрдаги ПЛ-78-17 сон маълумотномаси). Ушбу таклифларнинг қабул қилинганлиги қонунларни амалиётда қўллаш кўникмаларига ижобий таъсир кўрсатади, содир этилган қилмишларни тўғри квалификация қилишга кўмаклашади;

фирибгарлик жинояти анча миқдорда содир этилганда, энг кам ойлик иш ҳақининг юз бараваридан уч юз бараваригача миқдорда жарима ёки уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёки уч йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёхуд уч йилдан беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланиши мақсадга мувофиқлиги ҳақидаги таклифлар Ўзбекистон Республикаси жиноят кодекси 168 моддасига киритилган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг (2017 йил 26 июлдаги 04/780-сон маълумотномаси). Ушбу таклифлар мазкур жиноятларни содир этган шахсларга адолатли жазо тайинланишига хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 10 та илмий анжуманда, жумладан, 2 та халқаро, 7 та Республика

илмий-амалий анжуманларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича жами 23 та илмий иш, жумладан, 1 та монография, 13 та илмий мақола (1 таси хорижий нашрларда) чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация таркиби кириш, учта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловадан иборат. Диссертациянинг ҳажми 156 бетни ташкил этган.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириши** (докторлик диссертацияси аннотацияси)да тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати, тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига боғлиқлиги, тадқиқот мавзусига оид хорижий илмий-тадқиқотлар шарҳи, тадқиқ этилаётган муаммонинг ўрганилганлик даражаси, диссертация мавзусининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги, тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари, объекти ва предмети, усуллари, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижаси, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти, уларнинг жорий қилинганлиги, тадқиқот натижаларининг апробацияси, натижаларнинг эълон қилинганлиги ва диссертациянинг ҳажми ва тузилиши ёритиб берилган.

Диссертациянинг «**Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишнинг умумий тавсифи**» деб номланган биринчи бобида ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жинойтларининг тушунчаси ва ижтимоий хавфлилиги; хорижий мамлакатларда ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик масалалари таҳлил қилинган.

Мазкур бобда, компьютер жинойтчилиги, ўзгалар мулкани талон-торож қилиш, ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш тушунчалари, олимларнинг фикрлари атрофлича таҳлил қилинган ва муаллифнинг нуқтаи назари асослаб берилган. Жумладан, тадқиқотда талон-торож қилишнинг қуйидаги белгилари ажратилган: 1) талон-торож ўзганинг мол-мулкига ёки мулкый ҳуқуқларига нисбатан амалга оширилади; 2) ўзганинг мол-мулкани ғайриқонуний олиб қўйилади ва (ёки) айбдор ёки бошқа шахсларнинг мулкига айлантирилади; 3) талон-торож қонунга хилоф равишда амалга оширилади; 4) мол-мулк текинга олиб қўйилади; 5) қилмиш натижасида мулкдорга ёки мазкур мол-мулкнинг бошқа эгасига мулкый зарар етказилади; 6) талон-торож қасддан, ғараз мақсадда содир этилади.

Ишда компьютер технологияларидан фойдаланиб содир этилган талон-торожнинг қуйидаги ўзига хос жиҳатлари ажратиб кўрсатилган:

биринчидан, ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишда жинойтнинг предмети асосан электрон кўринишдаги

пул маблағи (нақд бўлмаган пул)да ва ушбу нақд бўлмаган пул маблағларининг алоҳида маълумот кўринишида ҳисоб рақамларда ёки нақд пулсиз ҳисоб-китоб воситаси ҳисобланган пластик карточкаларда эканлиги;

иккинчидан, ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш бошқа талон-торож жинойтларидан қуйидаги содир этиш усулларига кўра фарқланади: а) жинойт предметига тажовуз қилишнинг ўзига хослиги (ашёвийлик белгисига эга бўлмаган ахборот кўринишидаги мулкка компьютер воситаси орқали ишлатиш мумкин бўлган қуроллар (компьютер дастур)ларидан фойдаланган ҳолда зарар етказиш); б) жинойт содир этиш усулини аниқлаш гумон қилинаётганини қидириш мумкин бўлган шахслар доирасини аниқлаш имконини бериши; в) жинойт айнан қандай восита ва ускуналардан фойдаланиб амалга оширилганлигини кўрсатиши; г) жинойт изи (виртуал из)ни топиш ва муҳим бўлган бошқа ҳолатларни аниқлашга хизмат қилади; д) жинойт процесси субъектларини чалғитиш ёки боши берк кўчага киритишга ҳаракат қилинаётганлиги эҳтимоли аниқланади;

учинчидан, жинойт виртуал кибермуҳитда содир этилиши боис, айбдорларнинг кўп ҳолларда маълум вақтгача аниқланмаслиги ёки жинойтнинг латентлик даражасини юқорилиги;

тўртинчидан, ҳуқуққа хилоф ҳаракатни муайян масофадан содир эта олиш имконияти мавжудлиги, жинойт содир этишнинг тезкорлиги ва бунда ўз шахсини яшириш имконияти мавжудлиги, шунингдек, жабрланувчига етказилган зарар миқдорининг жуда кўплиги;

бешинчидан, жинойтларни замонавий ахборот технологиялари соҳасидаги махсус билимлардан фойдаланмасдан очиш ва фoш қилишнинг имкони йўқлиги;

олтинчидан, жинойтнинг жабрланувчиси ҳар қандай шахс эмас, банк ёки кредит муассасалари; банкда ўз ҳисоб рақамига эга бўлган жисмоний ва юридик шахслар ҳисобланади.

Муаллиф ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш билан боғлиқ бўлган қилмишларни тўғри квалификация қилиш учун жавобгарлик белгиланган ЖК нормаларини қўллашда бироз қийинчиликлар мавжудлигини таъкидлайди. Бу, биринчидан, ЖКда жавобгарликнинг битта моддада эмас, балки умумий талон-торож учун жавобгарлик белгиланган моддалар (алоҳида бандлар сифатида) назарда тутилганлиги; иккинчидан, ЖКга киритилган ахборот технологиялари соҳасида деб номланувчи янги бобда ҳам ушбу масаланинг ечилмаганлиги; учинчидан, ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жинойт таркибининг ўзига хослиги (унинг умумий талон-торождан ҳам, ахборот технологиялари соҳасидаги жинойтлардан ҳам фарқланиши); тўртинчидан, бугунги кунда суд-тергов амалиётида ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш ҳолатларининг кўпайиб бораётганлиги; бешинчидан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб ўзлаштириш ёки растрата қилиш, фирибгарлик ёхуд ўғрилиқ йўли билан талон-торож қилиш жинойтлари бўйича алоҳида

қарорининг мавжуж эмаслиги; олтинчидан, амалдаги ЖКда ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишнинг етказилган зарар миқдоридан қатъий назар, жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолат сифатида назарда тутилганлиги билан изоҳлайди.

Юқоридагиларга асосланиб, тадқиқотда Ўзбекистон Республикаси ЖКга ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик белгиловчи алоҳида модда киритилиши зарурати асосланган. Муаллиф ўз таклифини: *биринчидан*, ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш ҳозирда жаҳон миқёсида шиддат билан ортиб бораётган ўта хавфли трансмиллий жиноят эканлиги; *иккинчидан*, мазкур жиноятнинг кўпинча расмий статистик маълумотларда акс этирилмаётганлиги (латентлик даражаси юқорилиги) боис, қарши курашни кучайтириш; *учинчидан*, ушбу жиноятнинг талон-торож жиноятларидан бир қатор хусусиятлари билан фарқланиши туфайли, уни тўғри квалификация қилиш учун алоҳида моддада жавобгарлик белгилаш мақсадга мувофиқлигини асослайди.

Мазкур бобда хорижий мамлакатлар жиноят қонунларининг таҳлили асосида компьютер жиноятлари қўйидаги гуруҳларга ажратилган: 1) компьютер техникаси ва маълумот ташувчи воситаларни ноқонуний равишда эгаллаш, олиб қўйиш, йўқ қилиш ёки шикаст етказиш; 2) компьютер ахборотидан ноқонуний фойдаланиш, модификациялаштириш, вирус дастурларини ишлаб чиқиш, фойдаланиш ёки тарқатиш бунда компьютер ахбороти жинойий тажовуз объекти ҳисобланади; 3) компьютер техникасидан жиноят содир этиш қуроли ёки воситаси сифатида фойдаланиб, компьютер тизимидаги ахборотни модификация қилиш орқали ўзганинг мулкига эгалик қилишга қаратилган жиноятлар.

Диссертант Ўзгалар мулкани компьютер воситаси орқали талон-торож жиноятлари учун жавобгарлик белгиланган хорижий мамлакатлар қонунчилигини ўрганиб, уларни шартли равишда қўйидаги гуруҳларга ажратган: 1) мулкка қарши жиноятлар тўғрисидаги ҳуқуқий нормалар кенг талқин қилинган ва компьютер воситаларидан фойдаланиб содир этиладиган талон-торожлар қонун аналогияси бўйича квалификация қилинадиган давлатлар; 2) компьютер талон-торожликлари оғирлаштирувчи ёки енгиллаштирувчи ҳолат сифатида мулкка қарши жиноятлар билан квалификация қилинадиган давлатлар; 3) мулкка қарши жиноятлар учун махсус қонунларда жавобгарлик белгиланган давлатлар; 4) компьютер ёрдамида талон-торож содир этиш учун жиноят қонунида алоҳида модда мавжуд давлатлар.

Ишда хорижий мамлакатлар тажрибасидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси ЖКда «Компьютер техникаси воситасидан фойдаланиб ўзгалар мулкани талон-торож қилиш» деб номланган янги модда билан тўлдирилиши, шу муносабат билан ЖК 167-моддаси 3-қисми «г» банди, 168-моддаси 2-қисми «в» банди ҳамда 169-моддаси 3-қисми «б» банди чиқарилиши, шунингдек ЖК 139, 159, 162, 247, 251, 251¹, 252, 271, 273, 278²-моддаларини такомиллаштириш бўйича асосланган таклифлар

асослантирилган.

Диссертациянинг «Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятларининг юридик таҳлили» деб номланган иккинчи бобида ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишнинг объектив ва субъектив белгилари; компьютер воситаларидан фойдаланиб содир этилган талон-торожни квалификация қилиш масалалари ўрганилган.

Мазкур бобда жиноятнинг объекти, объектив томони, субъекти ва субъектив томони ёритилган. Бунда ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишда жиноят предмети сифатида қабул қилинган компьютер ахбороти кўринишидаги нақд бўлмаган пулнинг куйидаги ўзига хос белгилари: 1) жиноят предмети сифатидаги компьютер ахборотининг мулк ҳисобланиши; 2) жиной тажовузга учраган ахборот - талон-торож жинояти предмети сифатида ашёвийлик (жисмоний шаклга эгаллик) белгисига эга эмаслиги; 3) жиноятчи таъсир қиладиган компьютер ахбороти бир қатор бошқа қонунлар («Ахборотлаштириш тўғрисида»ги, «Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида»ги, «Телекоммуникациялар тўғрисида»ги, «Электрон тўловлар тўғрисида»ги ва ҳ.к) билан ҳам ҳимоя қилиниши; 4) ушбу ахборотларнинг ахборот ташувчи қурилмаларда (пластик карточка)да, компьютер тизими ёки тармоғида сақланиши кабиларга ажратилган.

Хорижий мамлакатлар тажрибасини тадқиқ этиш асосида, ЖКнинг XII боби 176-моддасида қалбаки банк пластик карточкаларини тайёрлаганлик учун жавобгарлик белгилаш ҳамда модда номи ва 1-қисми диспозициясини куйидаги таҳрирда бериш таклиф этилган:

«176-модда. Қалбаки пул, акциз маркаси, қимматли қоғозлар ёки пластик карточкани яшаш, уларни ўтказиш

Ўтказиш мақсадида қалбаки банк билетлари (банкнотлар), металл тангалар, акциз маркалар, шунингдек, қимматли қоғозлар ёхуд чет эл валютаси ёки чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар ёхуд пластик карточкани яшаш ёки уларни ўтказиш».

Мазкур диспозицияга кўра, айбдор ўтказиш мақсадида қалбаки банк пластик карточкасини тайёрлаган вақтдан бошлаб унинг қилмиши тамом бўлган жиноят сифатида эътироф этилади. Агар айбдорнинг ушбу қилмишида бошқа бир жиноят (масалан: ҳужжатларни сохталаштириш, мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш) аломатлари бўлса унинг ҳаракатлари ушбу қилмишлар учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалар билан квалификация қилинади.

Диссертацияда биринчи бор компьютер фирибгарлигидаги алдашнинг куйидаги ўзига хос хусусиятлари: 1) компьютер воситаси орқали жабрланувчига ёлғон маълумотни етказиш (масалан: лотерияда ғолиб бўлганлигини таъкидлаб ютуқни олиш учун маълум суммани айтилган манзилга жўнатиш ёки яширин қаллиқ ўйини ва ҳ.к) компьютер фирибгарлиги таркибини ташкил қилмаслиги; 2) компьютер, фирибгарликни

амалга ошириш воситаси сифатида жиноятни бевосита содир этишга ёрдам бериши лозимлиги (яъни компьютер ахбороти тизимида сақланаётган маълумотларни модификация қилиш (ўзгартириш) орқали алдовни амалга оширилиши тушунилади); 3) компьютер ахборотининг модификацияси натижасида жиноят предмети мол-мулк эгаси ёки мол-мулк ишониб топширилган шахснинг ўзи уни фирибгарга ихтиёрий равишда бериши каби белгиларнинг бир вақтда мавжуд бўлиши лозимлиги исботланган.

Ишда нафақат ўғрилик, фирибгарлик, ўзлаштириш ва растрата, балки талончилик ҳам компьютер воситасидан фойдаланиб содир этилиши мумкинлигини асослаб берилган ҳамда унга таъриф берилган. Яъни, ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талончилик йўли билан талон-торож қилиш деб, компьютер воситаси орқали очикдан-очик, қасддан компьютер ахбороти тизимига қонунга хилоф равишда ҳужум қилган ҳолда, ундаги маълумотларни модификация қилиш орқали ўзганинг компьютер ахбороти кўринишидаги мулкни қайтариб бермаслик, мулкдорга мулккий зарар етказиш мақсадида, ғараз ният билан ўрнини қопламасдан, текинга эгалланишига айтилади.

Муаллиф томнидан ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятлари объектив томондан кўйидагича содир этилиши аниқланган: а) ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилишда айбдор мулк тақдирини белгиловчи маълумотлар базасига қонуний равишда киради ва ушбу мулк тақдирини белгиловчи маълумотларни модификация қилиш орқали нақд бўлмаган пул маблағини ноқонуний равишда ўзлаштиради ёки растрата қилади; б) ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб фирибгарлик йўли билан талон-торож қилишда шахс компьютер тизимидаги мавжуд маълумотлар базасига ноқонуний кириб, била туриб ушбу маълумотлар базасига ёлғон маълумотларни киритиш орқали жабрланувчини алдаб ёхуд ишончини суиистеъмол қилиб, мулкни ёки мулкка бўлган ҳуқуқни эгаллайди; в) ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб ўғрилик йўли билан талон-торож қилишда шахс ахборот тизими фаолиятига қонунга хилоф равишда кириб, ахборот хавфсизлиги тизимини бузиб, ахборот тизимида сақланаётган маълумотларни модификация қилиш орқали, ўзганинг мол-мулкни яширинча эгаллаб олади; г) ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талончилик йўли билан талон-торож қилишда эса, жиноятчи ўз хатти-ҳаракатларидан бошқаларнинг хабардорлигини била туриб, ахборот тизими фаолиятига қонунга хилоф равишда ҳужум қилиб, хавфсизлик тизимини бузиб кириб, ахборот тизимида сақланаётган маълумотларни модификация қилиш орқали ўзганинг мол-мулкни очикдан-очик эгаллаб олади.

Ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб ўзлаштириш ёки растара йўли билан талон-торож қилишда айбдор компьютер ахбороти тизимидан қонуний фойдаланган ҳолда қасддан ҳаракат қилади. Ушбу ҳолатда қасднинг тафаккурий ҳолати сифатида айбдор ўзи содир этаётган

қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаши қуйидагиларда намоён бўлади: биринчидан, айбдор ўзганинг мулкни қонунга хилоф равишда эгаллаётганлигини англайди; иккинчидан, мулкни мулкдорнинг эгалигидан ўрнини қопламасдан эгаллаш учун ўзида ҳақиқатда ёки фараз этилган ҳуқуқларининг ҳам мавжуд эмаслигини англайди; учинчидан, талон-торож қилинаётган мулкка нисбатан ўзининг махсус ваколатлари мавжуд эканлигини (айбдор ўзи талон-торож қилаётган мулкни унинг ўзига ишониб топширилганлигини ёки ихтиёрида турганлигини) билади; тўртинчидан, ушбу қилмиш оқибатида мулкдорга моддий зарар етказишини англайди. Яъни, ушбу вазиятда айбдор компьютер ахбороти (нақд бўлмаган пул) кўринишидаги мулкка нисбатан маълум бир ҳуқуқларга, яъни хизмат вазифаси туфайли мулк юзасидан маълум бир ҳаракатларни амалга ошириш ваколатига эга бўлсада, у ўзгалар мулкни ўзининг фараз мақсадлари йўлида тасарруф этишга ҳаққи йўқлигини аниқ билади.

Компьютер воситасидан фойдаланиб талон-торож қилиш ЖК 167-моддаси (ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш) 3-қисм «г» бандида «компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб содир этилган бўлса», 168-моддаси (фирибгарлик) 2-қисми «в» бандида «компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб содир этилган бўлса», 169-моддаси (ўғрилиқ) 3-қисми «б» бандида «компьютер тизимига рухсатсиз кириб» деган шаклда тарқоқ ҳолда берилган. Айни дамда ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноят таркиби (жиноят объекти, объектив томони) нуктаи назаридан ўзига хос хусусиятлари билан тавсифланишини инобатга олиб, мазкур жиноий қилмишларни ягона моддага бирлаштириш ва ушбу моддада жавобгарлик белгиланиши мақсадга мувофиқдир. Яъни «169¹-модда. Компьютер техникаси воситасидан фойдаланиб ўзгалар мулкни талон-торож қилиш

Компьютер тизимида сақланаётган, қайта ишланаётган ёки узатилаётган ахборотни модификация қилиш (ўзгартириш, унга шикаст етказиш, уни ўчириш ёхуд била туриб ёлғон маълумотлар киритиш) орқали ўзгалар мулкни талон-торож қилиш ёки унга бўлган ҳуқуқни қўлга киритиш, –

энг кам ойлик иш ҳақининг юз бараваридан уч юз бараваригача миқдорда жарима ёки икки йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёки уч юз олтмиш соатгача мажбурий жамоат ишлари ёхуд уч йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ўша ҳаракатлар:

- а) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;
- б) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- в) хизмат мавқеидан фойдаланиб;
- г) кўп миқдорда содир этилган бўлса, –

энг кам ойлик иш ҳақининг уч юз бараваридан тўрт юз бараваригача миқдорда жарима ёки уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёхуд уч йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёхуд уч йилдан беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ўша ҳаракатлар:

а) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб;

б) ўта хавфли рецидивист томонидан;

в) жуда кўп миқдорда содир этилган бўлса, –

энг кам ойлик иш ҳақининг тўрт юз бараваридан олти юз бараваригача миқдорда жарима ёки беш йилдан ўн йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Етказилган моддий зарарнинг ўрни қопланган тақдирда озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди».

Қатор мамлакатлар, жумладан Беларусь Республикаси ҳамда МДХ давлатларининг наъмунавий ЖКда ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш алоҳида жинойт тури сифатида мустаҳкамланганлиги тадқиқотнинг таклифи ўринли эканлигидан далолат беради.

Диссертациянинг «**Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жинойтларнинг кримнологик тавсифи**» деб номланган учинчи бобида ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш сабаблари, олдини олиш чоралари ўрганилган.

Жинойт ишлари таҳлили асосида ўзгалар мулкани компьютер воситасидан фойдаланиб талон-торож қилишнинг асосий сабаблари ва уларга имкон берган шарт-шароитлар аниқланган: 1) молиявий операцияларни амалга ошириш жараёнида бирламчи бухгалтерия ҳужжатлари маълумотларини масофавий узатиш учун алоҳида ишчи станция сифатида қўлланиладиган компьютерда ишлаш рухсат этилган ходимларнинг назоратсизлиги; 2) хизмат кўрсатувчи ходимлар ҳаракатларининг назоратсизлиги. Бу ҳол жинойтчига юқорида кўрсатилган компьютер техникаси воситаларидан жинойт содир этиш учун восита сифатида фойдаланиш имконини беради; 3) дастурий таъминотни ҳимоя қилиш даражасининг пастлиги; 4) ишчи станция ва унинг дастурий таъминотидан қонунга ҳилоф равишда (рухсатсиз) фойдаланишдан ҳимоя қилувчи пароллар тизимининг мукамал эмаслиги; 5) ташкилотда махфийлик режими ва тижорат ахборотининг махфийлиги ҳамда унинг хавфсизлиги учун жавоб берадиган мансабдор шахснинг масъулият ва жавобгарлиги етарли даражада белгиланмаганлиги; 6) машина ахбороти шаклида мавжуд бўлган қатъий молиявий ҳисобот ҳужжатларидан фойдаланишига рухсат этилган ходимларнинг тоифалаштирилмаганлиги.

Қатор олимларнинг фикрича, махсус кримнологик профилактика, жинойтлар содир этилишига имконият яратувчи шарт-шароит ва сабабларни бартараф этиш ёки нейтраллаштиришга бевосита қаратилган тадбирларни ўз ичига олади. Диссертант ўрганилаётган жинойтларни олдини олиш чораларини қуйидаги: 1) ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торожни олдини олишда умумижтимоий чораларига: иқтисодийнинг барқарор ўсиши, ишлаб чиқаришнинг ривожланиши, аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш, иқтисодий самарадорлик ва

ижтимоий адолатни таъминлаш, аҳоли маънавиятини мустаҳкамлаш.
2) ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишни олдини олишнинг махсус чораларига ажратиб ўрганган.

Тадқиқотчи жиноятларни махсус олдини олиш чораларининг қуйидаги уч асосий гуруҳига:

а) ҳуқуқий чоралар - компьютер жиноятчилигининг олдини олиш аввало қонун ҳужжатларига компьютер техникаси соҳасидаги ғайриқонуний қилмишлар учун жиноий жавобгарликни белгиланган нормаларининг киритилиши;

б) ташкилий-бошқарув чоралари: 1) ахборотнинг чиқиб кетиши, талон-торож қилиниши, йўқотилиши, бузиб кўрсатилиши ва қалбакилаштирилишининг олдини олиш; 2) ахборотни йўқ қилиб юбориш, модификациялаштириш, бузиб кўрсатиш, ундан нусха кўчириш, уни тўсиш, ахборот ресурслари ва тизимларига қонунга хилоф равишда аралашиш кабиларнинг олдини олиш; 3) электрон ахборотнинг хусусий мулк объекти сифатида амал қилиши учун ҳуқуқий режимни таъминлаш; 4) давлат сирлари ва ҳужжатлаштирилган махфий ахборот сирини сақлаш; 5) ахборот борасидаги жараёнларда ва ахборот тизимлари, технологиялар ва уларни таъминлаш воситаларини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш ва қўллашда субъектларнинг ҳуқуқларини таъминлаш;

в) техник чоралар: 1) компьютер техникаси воситаларидан жиноий мақсадларда фойдаланишга қарши кураш соҳасида ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ва бошқа манфаатдор вазирликларнинг халқаро даражада ўзаро ҳамкорлиги, юксак технологиялардан жиноий мақсадларда фойдаланишга қарши кураш соҳасида ахборот айирбошлаш тартибини ишлаб чиқиш; 2) юксак технологиялар соҳасидаги жиноятларни аниқлаш, тўхтатиш ва тергов қилиш муаммолари бўйича амалиёт ходимлари иштирокида илмий-амалий конференциялар ўтказиш; 3) юксак технологиялар соҳасидаги жиноятларни аниқлаш, уларнинг олдини олиш ва очиш бўйича услубий тавсиялар тайёрлаш; 4) эксперт-криминалистика муассасалари таркибида юксак технологиялар соҳасида жиноятлар тўғрисидаги ишлар бўйича экспертизалар ўтказиш учун бўлинмалар тузиш; 5) юксак технологиялар соҳасида мутахассис кадрларни тайёрлаш дастурларини ишлаб чиқиш; 6) ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш билан боғлиқ жиноятларнинг алоҳида расмий статистикасини юритиш; 7) мазкур жиноятлар ва уларнинг оқибатларига доир кўрсатувлар тайёрлаш ва ОАВларида мунтазам кўрсатиб боришга алоҳида эътибор берилиши лозимлиги ҳақидаги фикрларини асослантилган.

ХУЛОСА

«Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик»ка бағишланган тадқиқот натижасида қуйидаги назарий ва амалий хулосаларга келинди:

1. Талон-торож қуйидаги белгилари ажратилди: 1) *талон-торож*

ўзганинг мол-мулкига ёки мулкрий ҳуқуқларига нисбатан амалга оширилади; 2) ўзганинг мол-мулкни гайриқонуний олиб қўйилади ва (ёки) айбдор ёки бошқа шахсларнинг мулкига айлантирилади; 3) талон-торож қонунга хилоф равишда амалга оширилади; 4) мол-мулк текинга олиб қўйилади; 5) қилмиш натижасида мулкдорга ёки мазкур мол-мулкнинг бошқа эгасига мулкрий зарар етказилади; б) талон-торож қасддан, гараз мақсадда содир этилади.

2. Компьютер жиноятилиги - жиноят қонуни билан тақиқланган айбли ижтимоий хавфли қилмишни компьютер воситаларидан фойдаланган ҳолда компьютер ахбороти тизимида сақланаётган маълумотларни модификация қилиш орқали содир этиладиган айбли ижтимоий хавфли қилмишдир.

3. Ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик белгиланган алоҳида нормани ЖКга киритиш зарурати қўйидаги омиллар билан изоҳланган:

биринчидан, ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишнинг ҳозирда жаҳон миқёсида шиддат билан ортиб бораётган ўта хавфли трансмиллий жиноят эканлиги;

иккинчидан, мазкур жиноятнинг кўпинча расмий статистик маълумотларда акс этирилмаётганлиги (латентлик даражаси юқорилиги) боис, унга қарши курашни кучайтириш;

учинчидан, ушбу жиноятнинг талон-торож жиноятларидан бир қатор хусусиятлари билан фарқланиши туфайли, уни тўғри квалификация қилиш учун алоҳида моддада жавобгарлик белгилаш мақсадга мувофиқлиги билан асосланган.

4. Ўзганинг мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш деганда, компьютер ахбороти тизимида сақланаётган маълумотларни қонунга хилоф равишда модификация қилиш орқали қасддан, гараз мақсадда, текинга, қайтариб бермаслик шарти билан эгаллашга айтилади.

5. Ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик белгиланган хорижий мамлакатларнинг жиноят қонунчилигини ўрганиш асосида компьютер жиноятлари қўйидаги гуруҳларга ажратилган:

1) компьютер техникаси ва маълумот ташувчи воситаларга гайриқонуний равишда эгалик қилиш, уларни олиб қўйиш, йўқ қилиш ёки шикаст етказиш;

2) компьютер ахборотидан гайриқонуний фойдаланиш, модификациялаштириш, вирус дастурларини ишлаб чиқиш, фойдаланиш ёки тарқатиш (бунда компьютер ахбороти жиний тажовуз объекти ҳисобланади);

3) компьютер техникасидан жиноят содир этиш қуроли ёки воситаси сифатида фойдаланиб, компьютер тизимидаги маълумотларни модификация қилиш орқали ўзганинг мулки ёки мулкрий ҳуқуқларига эгалик қилиш.

6. Жаҳон тажрибаси таҳлили асосида ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик: 1) мулкка қарши жиноятларга оид ҳуқуқий нормалар кенг талқин қилинган

ва компьютер талон-торожлари қонун аналогияси бўйича квалификация қилинадиган давлатлар; 2) компьютер талон-торожлари оғирлаштирувчи ёки енгиллаштирувчи ҳолат сифатида мулкка қарши жиноятларда жавобгарлик белгиланган моддалар билан квалификация қилинадиган давлатлар; 3) мулкка қарши жиноятлар учун махсус қонунларда жавобгарлик белгиланган давлатлар; 4) компьютер ёрдамида талон-торож содир этиш учун жиноят қонунининг алоҳида моддасида жавобгарлик назарда тутилган давлатларга бўлинади.

7. Ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишнинг бевосита асосий объекти компьютер талон-торожининг ҳар бир шаклига тааллуқли бўлган ўзига хос хусусиятлар билан тавсифланувчи мулк муносабатлар; бевосита кўшимча объекти эса, ахборот технологиялари соҳасидаги ижтимоий муносабатлардир.

8. Ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишнинг предмети жиноят оқибатида зарар кўрган, айбдорга тегишли бўлмаган ёхуд айбдорнинг қонуний эгаллигида бўлсада, унинг тасарруф этишга ҳуқуқи бўлмаган муайян иқтисодий қийматга эга бўлган моддий ёхуд компьютер ахбороти (нақд бўлмаган пул, интеллектуал мулк) кўринишидаги мол-мулкка айтилади.

9. Ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш предмети сифатида компьютер ахбороти кўринишидаги нақд бўлмаган пулнинг ўзига хос бўлган қуйидаги махсус белгилари аниқланган:

1) жиноят предмети сифатида компьютер ахбороти электрон шаклдаги шахсий мулк ҳисобланади;

2) жиний тажовузга учраган ахборот - талон-торож жинояти предмети сифатида ашёвийлик (моддий шаклга) белгисига эга бўлмайди;

3) компьютер ахбороти кўринишидаги мулкнинг ахборот ташувчи қурилмаларда (пластик карточка)да, компьютер тизими ёки тармоғида сақланади.

10. Компьютер воситаларидан фойдаланиб ўзлаштириш деганда, айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган ўзганинг компьютер ахбороти кўринишидаги мулкни (нақд бўлмаган пул маблағини) қайтариб бермаслик мақсадида, ғараз ният билан, қонунга ҳилоф равишда, ўрнини қопламасдан ажратиб олиш, ушлаб қолиш ва мулкдорга мулк зарар етказиш мақсадида қасддан ушбу мулк тақдирини белгиловчи компьютер тизимидаги маълумотларни модификация қилиш орқали, ушбу мулкни ўз манфаатларини кўзлаб эгаллаши тушунилади.

11. Компьютер воситасидан фойдаланиб ўзганинг мулкни растрата қилиш йўли билан талон-торож қилиш деганда, айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган ўзганинг компьютер ахбороти кўринишидаги мулкни (нақд бўлмаган пул маблағини) қайтариб бермаслик мақсадида, ғараз ният билан, қонунга ҳилоф равишда, ўрнини қопламасдан мулкдорга мулк зарар етказиш мақсадида қасддан ушбу мулк тақдирини белгиловчи компьютер тизимидаги маълумотларни модификация қилиш орқали, ушбу мулкни учинчи шахслар фойдасига қаратиб, бегоналаштириши

ёки сарфлаб юбориши тушунилади.

Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш ўзлаштириш ёки растрата йўли билан амалга оширилганида айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида турган мол-мулк (нақд бўлмаган пул) ўзининг ҳисоб рақамига келиб тушган пайтдан (ўзлаштириш), нақд бўлмаган пул бошқа бир ҳисоб рақамига ўтказилган ёки сарфлаб юборилган яъни, бегоналаштирилган пайтдан эътиборан (растрата) тамом бўлган деб ҳисобланади.

12. Компьютер воситаларидан фойдаланиб ўзганинг мулкани фирибгарлик йўли билан талон-торож қилиш деганда, компьютер тизимида сақланаётган ахборотларни модификация қилиш орқали алдаш ёки ишончли суиистеъмол қилиш йўли билан қасддан, ғараз ният билан, мулкдорга мулкий зарар етказиб ўзганинг мулкани текинга эгалланишига айтилади.

Компьютер фирибгарлиги айбдор талон-торож қилган мулкни реал тасарруф этиш имкониятига эга бўлган вақтдан бошлаб тамом бўлган жиноят ҳисобланади.

13. Алдаш орқали содир этилган компьютер фирибгарлиги деб ҳисоблаш учун:

1) компьютер воситаси орқали жабранувчига ёлғон маълумотни етказиш (масалан: лотерияда ғолиб бўлганлигини таъкидлаб ютуқни олиш учун маълум суммани айтилган манзилга жўнатиш ёки яширин қаллиқ ўйини ва ҳ.к) компьютер фирибгарлиги таркибини ташкил қилмаслиги;

2) компьютер, фирибгарликни амалга ошириш воситаси сифатида жиноятни бевосита содир этишга ёрдам бериши лозим, яъни компьютер ахбороти тизимида сақланаётган маълумотларни модификация қилиш (ўзгартириш) орқали алдовни амалга оширилиши;

3) компьютер ахборотининг модификацияси натижасида, жиноят предметини мол-мулк эгаси ёки мол-мулк ишониб топширилган шахснинг ўзи уни фирибгарга ихтиёрий равишда бериши каби белгиларнинг бир вақтда мавжуд бўлиши лозимлиги исботланган.

14. Компьютер воситасидан фойдаланиб ўзганинг мулкани ўғрилиқ йўли билан талон-торож қилишга, компьютер ахбороти тизимидан қонунга хилоф равишда (рухсатсиз) фойдаланиб, ундаги маълумотларни модификация қилиш йўли билан ўзганинг мулкани мулкдорга мулкий зарар етказиб, қасддан, ғараз мақсадда текинга эгалланиши.

Нақд бўлмаган пул маблағи айбдорнинг ёки бошқа бир шахснинг ҳисоб рақамига келиб тушган пайтдан бошлаб жиноят тугалланган ҳисобланади.

15. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талончилик йўли билан талон-торож қилиш, компьютер ахбороти тизимида қонунга хилоф равишда ҳужум қилиб, ундаги маълумотларни модификация қилиш орқали ўзганинг мулкани қайтариб бермаслик, мулкдорга мулкий зарар етказиш мақсадида, ғараз ният билан ўрнини қопламасдан, текинга эгалланишидир.

16. Ўзбекистон Республикаси ЖК «Компьютер техникаси воситасидан фойдаланиб ўзгалар мулкани талон-торож қилиш» деб номланган янги модда

билан тўлдирилиши муносабати билан ЖК 167-моддаси 3-қисм «г» банди «компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб содир этилган бўлса», 168-моддаси 2-қисм «в» банди «компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб содир этилган бўлса», 169-моддаси 3-қисм «б» банди «компьютер тизимига рухсатсиз кириб» банди чиқарилиши лозимлиги асослантирилган;

17. Компьютер воситасидан фойдаланиб, ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини қонунга хилоф равишда эгаллаганлик учун жиноий жавобгарликни дифференция қилиш, шу мақсадда ЖК 247-моддаси 2-қисмини қуйидаги мазмундаги «е» банди билан тўлдириш таклиф этилади:

«е) компьютер воситасидан фойдаланиб содир этилган бўлса».

Худди шундай нормаларни тухмат (139-модда), Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумига тажовуз қилиш (159-модда), давлат сирларини ошкор қилиш (162-модда), кучли таъсир қилувчи ёки захарли моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш (251-модда) ёки муомалага киритиш (251¹-модда), радиоактив материалларни қонунга хилоф равишда эгаллаш (252-модда) жиноятларига татбиқ этиш мақсадга мувофиқлиги асосланган;

18. Хорижий мамлакатлар тажрибасидан келиб чиқиб, компьютер воситасидан фойдаланиб гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш, шунингдек ўтказиш жиноятлари учун жавобгарликни дифференциация қилиш мақсадга мувофиқ. Шу мақсадда ЖК 271-моддаси 2-қисмини «г»¹ банд, 273-моддаси 3-қисмини «д» банд билан тўлдириш кераклиги таклиф этилган.

19. ЖКнинг 176-моддасини қуйидаги таҳрирда баён этиш таклиф этилган.

176-модда. Қалбаки пул, акциз маркаси, қимматли қоғозлар ёхуд пластик карточкани ясаш, уларни ўтказиш

Ўтказиш мақсадида қалбаки банк билетлари (банкнотлар), металл тангалар, акциз маркалар, шунингдек, қимматли қоғозлар ёхуд чет эл валютаси ёки чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар, ёхуд пластик карточкани ясаш ёки уларни ўтказиш –

икки йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёхуд беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

20. ЖК қуйидаги таҳрирдаги янги модда билан тўлдириш мақсадга мувофиқлиги асослантирилган:

«169¹-модда. Компьютер техникаси воситасидан фойдаланиб ўзгалар мулкани талон-торож қилиш

Компьютер тизимида сақланаётган, қайта ишланаётган ёки ўтказилаётган ахборотни ўзгартириш ёхуд компьютер тизимига ёлғон ахборот киритиш орқали ўзгалар мулкани талон-торож қилиш ёки унга бўлган ҳуқуқини қўлга киритиш, –

энг кам ойлик иш ҳақининг юз бараваридан уч юз бараваригача миқдорда жарима ёки икки йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёки уч юз олтмиш

соатгача мажбурий жамоат ишлари ёхуд уч йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ўша ҳаракатлар:

- а) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;
- б) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- в) компьютер ахборотига рухсатсиз кириш орқали;
- г) хизмат мавқеидан фойдаланиб;
- д) кўп миқдорда содир этилган бўлса, –

Энг кам ойлик иш ҳақининг уч юз бараваридан тўрт юз бараваригача миқдорда жарима ёки уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёхуд уч йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёхуд уч йилдан беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ўша ҳаракатлар:

- а) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб;
- б) ўта хавфли рецидивист томонидан;
- в) жуда кўп миқдорда содир этилган бўлса, –

Энг кам ойлик иш ҳақининг тўрт юз бараваридан олти юз бараваригача миқдорда жарима ёки беш йилдан ўн йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Етказилган моддий зарарнинг ўрни қопланган тақдирда озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди».

21. Ўзгалар мулкни компьютер воситасидан фойдаланиб талон-торож қилишнинг қуйидаги сабаб ва шарт-шароитлари аниқланди:

1) молиявий операцияларни амалга ошириш жараёнида бирламчи бухгалтерия ҳужжатлари маълумотларини масофавий узатиш учун ҳамда ишчи станция сифатида қўлланиладиган компьютерни бошқариш пульти (клавиатураси)да ишлаш рухсат этилган ходимларнинг назоратсизлиги;

2) хизмат кўрсатувчи ходимлар ҳаракатларининг назоратсизлиги. Бу жинойтчиға юқорида кўрсатилган компьютер техникаси воситаларидан жинойт содир этиш учун қурол сифатида фойдаланиш имконини беради;

3) дастурий таъминотни ҳимоя қилиш даражасининг пастлиги;

4) ишчи станция ва унинг дастурий таъминотидан қонунга ҳилоф равишда (рухсатсиз) фойдаланишдан ҳимоя қилиш пароллар тизимининг мукамал эмаслиги;

5) ташкилотда махфийлик режими ва тижорат ахборотининг махфийлиги, унинг хавфсизлиги учун жавоб берадиган мансабдор шахснинг йўқлиги;

22. Ўзгалар мулкни компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишнинг умумижтимоий ва махсус чоралари ўрганилиб, уларни такомиллаштириш, профилактика чоралари самарадорлигини ошириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING OF THE SCIENTIFIC
DEGREES DSc.27.06.2017.Yu.22.01 AT TASHKENT STATE UNIVERSITY
OF LAW**

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

OCHILOV KHASAN RASHIDOVICH

**LIABILITY FOR EMBEZZLEMENT OF ONE'S BELONGINGS BY THE
USE OF COMPUTER TOOLS**

12.00.08 - Criminal law. Prevention of offenses.
Criminology. Criminal-executive law

**DOCTORAL (PhD) DISSERTATION ABSTRACT
ON LEGAL SCIENCES**

Tashkent – 2017

The theme of the doctoral dissertation (PhD) was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B2017.2.PhD/Yu50.

The doctoral dissertation is prepared at the Tashkent State University of Law.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English and Russian (abstract)) on the website of the Scientific Council (www.tsul.uz) and Information educational portal «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Supervisor: **Taxirov Farhod**
Doctor of Science in Law, Professor

Official opponents: **Zufarov Rustam Axmedovich**
Doctor of Science in Law, professor

Otajanov Abrorjon Anvarjonovich
Doctor of Science in Law

The leading organization: **Lawyers Training Center under The Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan**

The defense of the dissertation will be held on December 26, 2017 at 15:00 at the session of the Scientific Council DSc.27.06.2017.Yu.22.01 at the Tashkent State Law University. (Address: 100047, Sayilgokh street, 35 Tashkent city. Phone: (99871) 233-66-36; fax: (998971) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

The doctoral dissertation is available at the Information-Resource Center of Tashkent State University of Law (registered under No. 836), (Address: 100047, Tashkent city, A. Timur street, 13. Phone: (99871) 233-66-36).

Abstract of the dissertation submitted on December 26, 2017.
(Registry protocol No 4 on December 26, 2017).

Z.N. Esanova

Chairwoman of the Scientific Council for awarding scientific degrees, Doctor of law, professor

N.S. Salaev

Secretary of the Scientific Council for awarding scientific degrees, PhD, docent

G.Z. Tulaganova

Chairwoman of the Scientific Seminar at the Scientific Council for awarding scientific degrees, Doctor of law, professor

Introduction (Annotation of PhD dissertation)

The actuality and relevance of the dissertation theme. Global cybercrime is becoming increasingly trouble by taking more than 200,000 casualties, causing nearly 500 billion property damage¹ to individuals and businesses as a result of these crimes, and by Juniper Research in 2016, the loss from computer fraud by 2019 is about 2.1 trillion dollars, the crime rates by 10-15% each month² indicate that the fight against these crimes is internationally recognized. The sharp development of social relationships has resulted in the expansion of forms and forms of crime related to the plundering of others' property. In particular, modernization of computer equipment, in turn, contributes to the expansion of its capabilities and the increase in the number of offenses, in particular the usage of computers facilities, and the increase of their social danger.

In the Global Information and Computerization Age in the world, along with the most prominent discoveries in our life, it is necessary to determine the criminal-legal and criminological aspects of embezzlement of one's belongings by the use of computer tools by threatening information security, and to counterbalance bank plastic cards, which are non-cash payments. defining criminal responsibility for conducting fake bank plastic cards, analyzing the situation and dynamics of these crimes, the causes and conditions of the disease, the study of the criminality and the elaboration of recommendations for their prevention.

As a result of the judicial reforms in Uzbekistan during the years of independence, certain progress has been achieved in ensuring the compliance of society members with the law, raising the responsibility of law enforcement agencies, protecting citizens against external threats and harassment and combating crime. As the second priority point in the priority areas of the law-making and further reform of the judicial-legal system of the Strategy of activities for 2017-2019 approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017, PF-4947, is the priority task of «strengthening the effectiveness of coordinating the activities of crime prevention and combating offenses»³ as a priority for the continuation of reforms.

Using a computer technologies in our country to spoil others' property or embezzlements (in accordance with «g» part of 3 chart of 167 article), by 10.5% in 2010-2016; Theft (robbery) by using these devices (in accordance with «v» part of the second chart of 168 article) by 20.6%, unauthorized entering the computer system and made theft (in accordance with «b» part of the third chart of 169 article) by 16% increased. The majority of these cases are unchangable, so that it is impossible to restore the violated property rights of individuals due to the large number of damages inflicted on legal entities and individuals. There is a need for

¹ Warren G. Kruse, Jay G. Heiser (2002). Computer forensics: incident response essentials. Addison-Wesley, p.392.

² Steve Morgan (January 17, 2016). «Cyber Crime Costs Projected To Reach \$2 Trillion by 2019». Forbes. Retrieved September 22, 2016.

³ The Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on February 7, 2017 «On the Strategy for Further Development of the Republic of Uzbekistan» for No. PD-4947 // Collection of Acts of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, No.6, art.70.

further improvement of criminal responsibility for these crimes in the course of the ongoing judicial and legal reforms.

This dissertation research will serve to a certain extent for the fulfillment of tasks mentioned in Criminal code of the Republic of Uzbekistan (1994) and laws of the Republic of Uzbekistan «On prevention of offenses» (2014), «On internal affair bodies» (2016), Presidential Decree «On measures to further improve the system of crime prevention and combating crime» (2017), the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on the «On the Strategy for Further Development of the Republic of Uzbekistan» (2017) and other legislative acts.

The connection of research with the priority directions of the development of science and technology of the republic. This dissertation was executed in the priority direction of development of the science and technology of the republic in the spirit of spiritual and moral and cultural development of the democratic and legal society, the formation of an innovative economy.

Linkage of the dissertation theme with the works of scientific research of higher institutions, where the dissertation is carried out. Some issues of responsibility for spoiling the property of others by the use of computer-assisted computers are leaned by our national scholars such as: A.P.Allaberganov, P.Bakunov, Sh.Yo.Abduqodirov, R.Kabulov, U.M.Mirzaev, information technology crimes were learned by A.K.Rasulev and other scientific researchers.

Theoretical aspects of the specific and related issues of computer crime in foreign countries have been researched by V.D.Dudenko, T.L.Tropina, A.L.Osipenko, A.Egoryshev, V.V.Hilyuta, E.Melik, A. S.Sorokin, P.B.Gudkov, S.G.Spirina, D.Suoll, T.Kroun, S.M.Farnell, D.Merfi, S.Morgan, F.Barlou, D.Heyton, N.Batley, Xuey Shen Wu, U.Ziber.

However, the work of the scientists mentioned above is dedicated to general offenses or crimes in the field of computer science, and is not a comprehensive approach to liability for the use of computer facilities. Therefore, a comprehensive study of this issue is concerned as actual.

Any special monographs and researches haven't been undertaken in our country on the topic of the responsibility of embezzlement of the property of others by using computer technologies.

The theme of the dissertation is included in the research plan of the Tashkent State University of Law and carried out under the directions of «Problems of improving the Criminal Code and its application practice in the Republic of Uzbekistan», «Issues of improving the fight against crime under globalization conditions», and «The problems of reforming the penal system in the sphere of reforming the judicial-legal sphere and liberalization of criminal law».

The aim of the research is to develop proposals and recommendations to improve the responsibility for the spoiling of others by using computer facilities.

Tasks of study:

defining the criminal-legal and criminal-law aspects of stealing other people's property by using computer facilities;

giving a criminal definition to the extortion of others' properties by means of computer facilities;

justification of the necessity of introducing a new article in the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan titled «Thieving of the one's property by using computer facilities»;

working out of the project the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan «On the criminal procedure on criminal cases on embezzlement of one's property by means of computer facilities»;

establishing criminal liability for damage to bank plastic cards or counterfeiting bank plastic cards, which are non-cash payment instruments;

to give a general description of the spoiling of others by using computer facilities, to analyze the state and dynamics of these crimes;

analyzing the causes and circumstances of such crime, the development of proposals for the study and prevention of a criminals;

rendering main basis for improving the fight against these crimes based on the experience of developed foreign countries;

elaborating concrete proposals on improving the existing legislation, making recommendations on improving the law enforcement practice.

The object of the research is the system of relations in the field of fighting against embezzlement of other peoples's properties by using computer facilities.

The subject of the study consists of the norms regulating the legal relations, the law enforcement practice, the legislation and practice of foreign countries and the conceptual approaches existing in the legal field, scientific theoretical views and legal categories, which are responsible for the spoiling of others property using computer facilities.

Research Methods. Historical, structural, comparative legal, logical, exact sociological, complex research of scientific sources, induction and deduction, and statistical data analysis were used in the research.

The scientific novelty of the research is as follows:

reasons for the crime, the circumstances of the crime related to embezzlement of one's belongings by the use of computer tools, the identity of criminals and the recommendations for their prevention possess theoretical basis;

fraudulent use of computer techniques is based on the concept of loot, which is carried out by manipulating financial, banking institutions, foundations, etc, by deceiving computer technologies;

based on a proposal that a computer fraud will be processed by computer system, by transferring false information to the computer system, by way of the information stored on the media or by the data transmission networks;

it is based on the fact that a person using a computer technique to produce fraudulent documents and subsequently using it to acquire property can not be regarded as a malicious computer fraud;

recommendations those when a large amount of fraud is committed, a fine of one hundred to three hundred minimum monthly wages or correctional labor up to three years, or imprisonment from three to five years, or imprisonment from three to five years possess their theoretical basis.

Practical results of the research:

a proposal was made to establish responsibility in a separate article of the

Criminal Code for embezzlement of one's belongings by the use of computer tools;
to propose a resolution of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan «On the criminal procedure on criminal cases on embazellment of one's property by means of computer facilities» for the correct qualification of such offenses and for just penalty;

well-based recommendation for liability in the existing Criminal Code for fraudulent use of plastic cards for cashless settlement instruments;

and proposals for the improvement of the prevention of these crimes have been developed.

The reliability of research results. The results of the research are based on international law and national legislation, experience of developed countries, law enforcement practice, sociological research based on questionnaires, interviews and expert evaluation forms, results of analysis of statistical data and documented with relevant documents. Conclusions, recommendations have been appraised and their results were published in leading national and foreign publications. The results have been approved by the competent authorities and put into practice.

Scientific and practical significance of the research results. This research will help to develop the theoretical foundations of responsibility and prevention for embezzlement of one's belongings by the use of computer tools and to improve criminal law enforcement practices

Dissertation rules, conclusions, developed proposals and recommendations should be based on scientific research on this issue, perfection of existing criminal law, preparation of relevant decisions of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan, the work of the bodies of internal affairs and prosecutors as well as criminal law and criminology modules and in the process of teaching them in higher and secondary specialized educational institutions of law, in the preparation of educational literature on the studied problems.

The significance of the recommendations and directions developed during the research will be reflected in the activities of lawmaking, law enforcement and judicial bodies, as well as for the improvement of the activities of prevention subjects and the use of legal education institutions in the learning process.

Implementation of research results. On the basis of the scientific results of the study responsibility for embezzlement of one's belongings by the use of computer tools:

the causes, circumstances of the crime, the identity of criminals and the prevention of crimes related to embezzlement of one's belongings, are based on the relevant documents of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan (certificate from December 01.12.2017., №7). The adoption of these proposals will help to prevent crime related to the embezzlement of one's belongings;

reccomendations on fighting against the use of computer techniques to commit fraud, theft, and theft of financial assets, bank institutions, foundations, etc. by means of manipulation of computer hardware through the use of computer hardware, were used in the new Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated October 11, №35 «On judicial practice on fraudulent matters» (certificate from 04.12.2017., №PL-78-71). Adoption of these

proposals will help to understand the correct and unambiguous understanding of fraud by using computer techniques;

adoption of proposals for false information on the computer system by means of computer fraudulent processing of information stored on the media or by data transfer networks may be made in the new Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated October 11, №35 «On judicial practice on fraudulent matters» (certificate from 04.12.2017., №PL-78-71). Adoption of these proposals will help to identify fraudulent methods using computer techniques;

suggestions that a person can not be regarded as a computer fraud, if the person using a fake document using a computer technique then used it for possession of property are evaluated in the new edition of Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated October 11, №35 «On judicial practice on fraudulent matters» (certificate from 04.12.2017., №PL-78-71). Adoption of these proposals positively influences the practical application of the law, promotes proper qualification of the committed crimes;

if the fraudulent crime is committed in a large amount, the penalty of a fine from one hundred to three hundred minimum monthly wages or correctional labor up to three years, or imprisonment from three to five years, or imprisonment from three to five years is envisaged by Article 168 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan (reference of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan dated July 26, 2017, 04/780), which provides for a faithful penalty for the persons who committed these crimes.

Approbation of the research results. The results of the research were discussed at 10 scientific conferences, including 2 international and 7 republican scientific-practical conferences.

Publication of research results. 23 scientific works, including 1 monograph, 13 scientific articles (1 foreign publications) on the theme of dissertation were published.

The structure and volume of the dissertation. The introduction of the dissertation consists of three chapters, summary, a list of references, and an appendix. The volume of dissertation is 156 pages.

THE MAIN CONTENT OF DISSERTATION

The **introduction** of the dissertation is based on the relevance and necessity of the research topic, the relevance of the research to the main priorities of the national science and technology development, the review of foreign research related to the topic of research, the level of studying of the problem, the relevance of the dissertation topic to the research work of the institute of higher education, goals and objectives of research, object and subject, methods, scientific novelty and practical result of research, the reliability of the results of the research, the scientific and practical significance of the results of research, and the announcement of the results, the size and structure of the dissertation.

The first chapter of dissertation entitled «**General characteristics of**

embezzlement of one's belongings by the use of computer tools» analyses the concept and social danger of crimes of embezzlement of property by means of computer facilities; liability for embezzlement of one's belongings by the use of computer tools in foreign countries.

In this chapter, computer crime, embezzlement of other people's property; the concepts of embezzling others' property by using computer tools, and the views of scientists have been thoroughly analyzed and described, based on the author's point of view. In particular, the following signs of embezzlement are defined in the research paper: 1) embezzlement of the property or property rights; 2) other person's property is illegally seized and / or convicted or transferred to another person; 3) the looting is illegal; 4) the property is seized for free; 5) property damage is inflicted to the proprietor or another owner of the property; 6) Embezzlement is intended for intentional, cruel purposes.

The following peculiarities of the robbery committed by computer technology are highlighted:

First of all, the subject of the offense is primarily money in the electronic form (non-cash) and that cashless funds are separate information in the form of personal accounts or plastic cards, which are considered as non-cash settlement instruments;

Secondly, embezzling the property of others by means of computer facilities differs from other offense crimes due to the following methods: a) damage caused by use of the equipment (weapons that can be utilized by means of a computer-computer programs) to the properties in the form of information; (b) The identification of the method of offense shall allow to identify the scope of persons who may be sought as the suspect; (c) indicate the means by which the offense was effected; g) detect traces (virtual traces) and identify other important facts; d) the probability that the subjects of the criminal proceedings are distorted or attempted to mislead;

Third, due to the fact that the crime was committed in a virtual cyber condition, the perpetrators are not known for a certain period of time or there is a high degree of latency;

Fourthly, the possibility of unlawful action at a particular distance, the speed of committing an offense and the possibility of hiding identity, as well as the excessive amount of damage to the victim;

Fifth, it is impossible to uncover and expose criminal offenses without the use of special knowledge in the field of information technology;

Sixth, the victim of the offense is not any person but a bank or a credit institution; individuals and legal entities with a bank account.

The author stresses that there are some difficulties in applying articles of the Criminal Code for the proper qualification of the offenses related to the embezzlement of property of others by using computer tools. This is, firstly, related to the fact that the Criminal Code imposes the liability not as a single item, but the substance as separate items that is responsible for the total embezzlement; Secondly, in the new chapter known as the IT sector included in the Criminal Code, the problem is not solved; Thirdly, the peculiarity of the criminality

component of embezzlement of others' property by means of computer tools (that differs from general penalties and crimes in the field of information technologies); Fourth, the growing number of cases of embezzlement of the property of others by the use of computer equipment in the practice of judicial investigation; fifth, the plenary session of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan does not have a separate decision on crimes of extortion, embezzlement, fraud or theft by using computer tools; Sixthly, the existing Criminal Code implies embezzlement of the property of others by the use of computer means as a result of aggravating circumstance, regardless of the amount of damage.

Based on the above, it is suggested in the research that it is necessary to introduce a separate article in the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan that establishes liability for the embezzlement of others' property by using computer facilities. The author suggests that: Firstly, the extortion of others' property by means of computer is a very dangerous transnational crime, which is now rapidly growing globally; Secondly, due to the fact that the crime is often not reflected in the official statistics there is high degree of latency, which requires to fight against this crime, Thirdly, since this offense is distinguished by a number of features of looting, it justifies the expediency of establishing liability in a separate article for its proper qualification.

In this chapter computer crimes based on the analysis of foreign criminal law is divided into the following groups: 1) illegal acquisition, acquisition, destruction or damage to computer equipment and data carriers; 2) illegal use of computer information, modification, development, use or dissemination of viruses, computer information is an object of criminal offense; 3) crimes against computer ownership by means of modification of information in the computer system using computer hardware as a tool or means of crime.

The author after having examined the laws of foreign countries, where there is a liability for the embezzlement of property of others by means of computers, divided them into the following groups: 1) States, where crimes against property and embezzlement with the use of computer facilities are qualified by analogue of law; 2) States that qualify embezzlement of property as crimes against property by aggravating or alleviating state; 3) the states in which special laws are binding for crimes against property; 4) States with a special substance in the criminal law for looting by computer.

In this regard, in connection with the experience of foreign countries, the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan should be supplemented with new Article «The embezzlement of others' property by means of computer technology», hence Article 167, part 3, «g», Article 168, part 2 «v» and Article 169, part 3 «b» should be included, as well as proposals for the improvement of Articles 139, 159, 162, 247, 251, 252, 271, 273, 278² are motivated.

In the second chapter of Dissertation called «**Legal analysis of the crimes of embezzlement of one's belongings by the use of computer tools**» the objective and subjective features and the qualification of the crime of embezzlement of the property of others by using computer tools have been studied.

This chapter outlines the object, objective side, subject, and subjective

aspects of the offense. The specific features of non-cash money in the form of computer information, which are considered as subject of crime, are the following: 1) consideration of computer information, which is a subject of the crime as a personal data; 2) information that has been subjected to criminal offenses - as a subject of extortion there is absence of the symbol of asylum (physical form); 3) Computer information is protected by a series of other laws (such as «On Informatization», «Legal Protection of Software and Databases», "On Telecommunications», «On Electronic Payments» and others.); 4) the storage of such information on the media (plastic card), computer system or network.

Based on the study of the experience of foreign countries, Section XII of Criminal Code has to set liability for the preparation and falsification of credit cards, and the title and the first part of the clause has to be submitted in the following wording:

Article 176 Creation, transfer, sale of fraudulent money, excise stamps, securities, credit or debit card or other payment document

Making or handling counterfeit banknotes (banknotes), metal coins, excise stamps, as well as securities or foreign currency or foreign currency securities, credit or settlement cards or other payment documents not as counting securities.

According to this disposition, acts of the guilty person has been recognized as a committed crime since one's preparation of a fraudulent bank credit card. If the guilty person has symptoms of another offense (for example, fraud, abuse of authority), his actions shall be dealt with liability for these acts.

The specific feature of the deception by computer fraud has been for the first time proved in the dissertation, which is: 1) transmission of false information to the victim through the computer (eg sending a certain amount to a winner in a lottery or hiding a prank, etc.); 2) The computer should facilitate the commission of a crime as a means of fraud (that is, the alienation through the modification (modification) of information stored in the computer information system); 3) as the result of the modification of computer information, the owner or the person entrusted with the property voluntarily gives the subject of the offense to a fraudster, like these signs should be present simultaneously.

The research highlights that not only a theft, fraud, and embezzlement, but robbery can also be done using a computer. In other words, the use of computer resources to seize the property by means of computer literacy, without the backbone of its own computer information, by means of a computer-generated, intentional attack on the computer system, for the purpose of causing pecuniary damage to the proprietor, free of charge, without any compensation is called the embezzlement of the property of other person by means of computer tools.

The author examined the objective side of the offenses of embezzlement committed by the use of computer tools: a) a guilty person on possession of property of others by means of utilization or embezzlement of computer tools, legally enters into the database, illegally misappropriates or embeds non-cash funds through modification; b) a guilty person on embezzlement of property of other person by fraudulent use of computer facilities, illegally accesses the computer database, deliberately enters information to the database, which misleads

the victim and seizes the property or right to the property; c) seizure of property of others by illegally entering into activity of the information system, by means of the information security system destruction and data modification of the information stored in the information system; g) by knowing that the others are aware of his/her actions, perpetrator illegitimately attacks the operation of the information system, violates the security system and modifies the information stored in the information system.

It is a deliberate act of guilty to seize property by means of computer hardware or to exploit property illegally. In this case, the guilty person's conscious intention is that he understands the socially dangerous nature of the act committed by him: First, the guilty person realizes that he is illegally occupying another's property; Second, he realizes that he or she has no real or assumed rights to occupy the possession of the property from the owner's possession; Thirdly, he knows that he has his or her special authority over the property that is being smashed (the guilty person is entrusted with or is in custody); Fourthly, he understands that this will result in material damage to the proprietor. That is, he knows that he has no right to dispose of the property of others for his or her own free will, even though the person who is guilty of such a right has the right to carry out certain actions over the property because of his rights in the form of computer information (non-cash).

The use of computer means is contrary to Article 167 (embezzlement or embezzlement) in part 3 «g» of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, Article 168 (fraud) part 2 «v», «Use of computer equipment», article 169 (theft), part 3 «b», «unauthorized access to the computer system». Taking into account the fact that the use of computer facilities by others is characterized by the nature of the offense (object of crime, objectivity), it is desirable to merge these criminal offenses into a single substance and to establish accountability in this article. That is, «Article 169¹. Embezzlement of one's belongings by the use of computer facilities.

Stealing or obtaining the right to possess another's property by modifying (altering, damaging, deleting, or deliberately false information) stored, processed, or transmitted information stored on the computer system, shall be punished with fine from one hundred to three hundred minimum monthly wages, or correctional labor up to two years, or forced labor of up to three hundred forty hours, or imprisonment up to three years.

The same actions:

- a) by previous concert by a group of persons;
- b) repeatedly or by a dangerous recidivist;
- c) using the service position;
- d) in large amount -

shall be punished with fine from three hundred to four hundred minimum monthly wages, or correctional labor up to three years, or imprisonment from three to five years, or imprisonment from three to five years.

The same actions:

- a) by an organized group or in its interests;

b) by a special dangerous recidivist;

c) in large amount -

shall be punished with fine from four hundred to six hundred minimum monthly wages, or imprisonment from five to ten years. No penalty of imprisonment or imprisonment shall be imposed if the damage is caused».

Significant evidence suggests that the use of computer facilities by a host of other countries, including the Republic of Belarus and the CIS, has been reinforced as a separate crime.

The third chapter of the dissertation titled «**The criminological characteristics of crime embezzlement of one's belongings by the use of computer tools**» examined the causes of spoiling the property of others and preventing them. Based on the criminal case analysis, the main causes and conditions to exploit others' property by using a PC were identified: 1) uncontrollability of employees allowed to work on a computer, which is used as a separate workstation for distant transfer of primary accounting documents in the course of financial operations; 2) discontinuity of service personnel. This allows the offender to use the aforementioned computer hardware as a means of crime; 3) a low degree of software protection; 4) incompleteness of the system of passwords protecting against unauthorized use of the workstation and its software; 5) Insufficient level of responsibility and responsibility of the official responsible for confidentiality and safety of the commercial information and its security; 6) non-cellularization of employees who are permitted to use firm financial reporting available in the form of car information.

According to many scientists, special measures include the prevention of special criminological prevention, conditions and causes of offenses or direct neutralization. The dictatorial measures to prevent crimes are as follows: 1) to take measures to prevent the spoilage of others by utilizing computer facilities such as sustainable growth of the economy, development of production, employment of the population, economic efficiency and social justice, and strengthening of the spirituality of the population. 2) learned by special measures to prevent others from looting their possessions using computer equipment.

Precautionary measures against investigative crimes include the following three main groups:

a) Legal remedies - Prevention of computer crime is based on the introduction of norms of criminal responsibility for illegal acts in the field of computer technology;

b) organizational and administrative measures: 1) to prevent information leakage, spoofing, loss, misrepresentation and counterfeiting; 2) prevention of destruction, modification, distortion, copying, blocking of information, illegal interference into information resources and systems; 3) provision of legal regime for electronic information as a private property object; 4) maintaining the secrets of state secrets and documented confidential information; 5) ensuring the rights of subjects in information processes and the development, production and use of information systems, technologies and facilities; c) technical measures: 1) Development of information exchange regime in the field of combating criminal-

artistic use of high technologies in the international cooperation of law enforcement and other interested ministries in the field of combating the use of computer facilities; 2) Conducting scientific-practical conferences with participation of practitioners on problems of detection, cessation and investigation of crimes in high technology; 3) preparation of methodological recommendations on identification, prevention and disclosure of crimes in high technology; 4) Creation of subdivisions for expertise of criminal cases in the sphere of high technology in the structure of expert criminalistics institutions; 5) development of programs for training specialists in the field of high technology; 6) maintaining official statistics of offenses related to the use of computer facilities by others; 7) based on the views expressed in the preparation of allegations of crime and their consequences and the need to pay particular attention to regular media coverage.

CONCLUSION

As a result of the research on «liability for embezzlement of one's belongings by the use of computer tools», the following theoretical and practical conclusions were reached:

1. The following signs are separated: 1) in respect of the property or property rights of a spoil; 2) other person's property is illegally seized and / or convicted or transferred to other persons' property; 3) the looting is illegal; 4) the property is subject to free transfer; 5) property damage is inflicted to the proprietor or another owner of the property; 6) Embezzlement is intended for intentional, cruel purposes.

2. Computer offense is a socially-guilty act committed by means of modification of information stored in a computer information system by means of computer-aided means of infringement by a criminal act that is prohibited by the criminal law.

3. The need to include a separate norm in the Criminal Code, which is liable for embezzlement of one's belongings by the use of computer tools, is explained by the following factors:

First, it is a very dangerous transnational crime that is rising rapidly in the world at present, the spoiling of others by using computer facilities;

Secondly, because of the high degree of latency due to the fact that the crime is often not reflected in the official statistics,

Thirdly, it is based on the expediency of establishing accountability in a separate article for the correct qualification as this offense is distinguished by a number of features of looting.

4. The use of computer equipment to communicate the property of its owner shall be invoked intentionally, mercilessly, free of charge, non-repudiation by lawful modification of the information stored in the computer information system.

5. Crimes of computer crimes are based on the study of criminal law of foreign countries, which are responsible for the spoiling of the property of others by means of computer facilities:

1) unlawful possession, removal, destruction or damage to computer

equipment and data carriers;

2) illegal use of computer information, modification, development, use or distribution of virus programs (computer information is an object of criminal offense);

3) own property or property rights by modifying information on the computer system using a computer or other computer hardware as a tool or instrument for committing a crime.

6. Responsibility for the use of computer facilities by the expertise of world experience: 1) States where legal norms for property crimes are widely practiced and those which are subject to computer analogies according to law analogy; 2) States that are subject to liability for crimes against property as a condition of aggravating or alleviating computer looting; 3) the states in which special laws are binding for crimes against property; 4) For spoofing of computers is divided into the states which are subject to liability in a separate article of the criminal law.

7. Embezzlement of the one's property with the use of computer technologies. Property relationships, which are characterized by specific features, which are directly related to any form of computer embezzlement, which are directly addressed to the subject of robbery; and the direct accessory object is social relations in the field of information technology.

8. Embezzlement of the one's property with the use of computer technologies. The subject of inquiry shall be property of material or computer information (non-cash money, intellectual property) that has a definite economic value, which is not a guilty party, or a lawful possession of the defendant, without the right to dispose of it.

9. The following specific peculiarities of non-cash money in the form of computer information have been identified as the subject of spoiling the property of others:

1) Computer information as the subject of the offense is personal property in electronic form;

2) Information that has been subjected to criminal offenses - does not have an ascetic (material) designation as a subject of extortion;

3) in the form of computer information in the data carrier (plastic card), computer system or network.

10. Use of computer facilities means to seize, detain, or inflict property damage to the proprietor, without the implied warranty of any kind, for the purpose of preventing the return of the property (non-cash funds) in the form of computer information that is entrusted to or It is understood that the intentional modification of the computer system, which determines the fate of this property, is in the interest of the enjoyment of this property by its own interests.

11. The use of a computer to seize a person's property by means of a confiscation of property, without prejudice to the rights of the proprietor, in order to prevent the return of his property (non-cash assets) in the form of computer information, through the modification of the information on the computer system to determine the fate of that property in order to cause property damage, the alienation of such property in favor of third parties or it is understood.

When plundering of property by means of computer technologies is carried out by means of embezzlement or it is transferred from the moment of receipt (acquisition) of the property (non-cash) entrusted or at the disposal of the guilty to another account of non-cash money is considered to have expired, that is, from the moment of the alienation.

12. Using fraudulent possession of a person's property by means of a computer, by means of modification of the information stored on the computer, or by misuse of confidence, intentionally, mercilessly, to free property of the other person by property damage. Computer fraud is a crime that has been committed since the moment when the guilty person was able to dispose of the real estate.

13. To consider as a computer fraud committed by deception:

1) Not transferring false information to a victim through the computer (eg sending a certain amount to a winner or winning a prank, noting that the winner in the lottery was victimized) did not constitute computer fraud;

2) the computer should facilitate the commission of a crime as a means of committing fraud, that is, through the modification (modification) of information stored in the computer information system;

3) the modification of computer information has proven that simultaneous existence of the subject must be present, as if the owner or the person entrusted with the property voluntarily gives it to a fraudster.

14. Intentional, non-violent, free use of the property by the use of a PC, by stealing someone else's property, illegally using the computer information system, and modifying it in the property.

The offense is considered to have been completed from the moment the non-cash money has been credited to the account of the perpetrator or another person.

15. Spoofing of the property of others by means of computer facilities, without the illegal (unauthorized) attack on the computer information system, the return of the property by modification of the information, the property damage to the owner, is the occurrence of

16. In connection with the complementation of the new Article of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, article 167, part 3, «g» of the Criminal Code, «committed by using computer facilities»; Article 168, part 2, «v» of the "committed by using computer facilities", article 169, paragraph 3 «b», "unauthorized access to the computer system" should be excluded from the Criminal Code;

17. It is recommended that using a computer to differentiate criminal responsibility for illegal possession of firearms, ammunition, explosives or explosive devices, for this purpose it is proposed to supplement Article 247 part 2 of the Criminal Code with «e» below:

«E) committed by using computer facilities».

It is considered more proper to supplement illegal acquisition of forceful or toxic substances (Article 251) or inclusion into circulation (Article 139), infringement of the constitutional system of the Republic of Uzbekistan (Article 159), disclosure of state secrets (Article 162) (Article 251¹), illegal possession of radioactive materials (Article 252) with aforementioned norms;

18. It is desirable to differentiate responsibility for the misappropriation of narcotics or psychotropic substances, as well as for criminal offenses, based on the experience of foreign countries. For this purpose, it was suggested that Part 2 of Article 271 be complemented by the words «g¹», part 3, Article 273, «d».

19. It is proposed to declare Article 176 of the Criminal Code in the following wording:

Article 176 Creation, transfer, sale of fraudulent money, excise stamps, securities, credit or debit card or other payment document, making or carrying out fraudulent bank notes (banknotes), metal coins, excise stamps, as well as securities or foreign currency or foreign currency securities, credit or debit card or other payment documents,

shall be punished with the deprivation of liberty for a term of two to five years, or imprisonment up to five years.

20. It is reasonable to supplement Criminal Code with the new edition of the following article:

Article 169¹. Embezzlement of one's belongings by the use of computer tools

Stealing or obtaining possession of others' property by storing, processing, or transferring information stored on the computer system, or by misleading computer systems -

shall be punished with fine from one hundred to three hundred minimum monthly wages, or correctional labor up to two years, or forced labor of up to three hundred forty hours, or imprisonment up to three years.

The same actions:

- a) by previous concert by a group of persons;
- b) repeatedly or by a dangerous recidivist;
- c) unauthorized access to computer information;
- d) using the service position;
- d) in large amount -

shall be punished with fine from three hundred to four hundred minimum monthly wages, or correctional labor up to three years, or imprisonment from three to five years, or imprisonment from three to five years.

The same actions:

- a) by an organized group or in its interests;
- b. by a special dangerous recidivist;
- c) in large amount -

shall be punished with fine from four hundred to six hundred minimum monthly wages, or imprisonment from five to ten years.

No penalty of imprisonment or imprisonment shall be imposed if compensation for the damage is caused. "

21. Spoils the property of others using a computer

The following reasons and conditions of detection were determined:

1) uncontrollable staffing of the computer controller (keyboards) used as a separate and workstation for distant transmission of primary accounting documents in the course of financial operations;

2) discontinuity of service personnel.

This allows the perpetrator to use the aforementioned computer hardware as a weapon for committing a crime;

3) a low degree of software protection;

4) imperfections of the system of passwords protecting against unauthorized use of the workstation and its software;

5) the organization's confidentiality and confidentiality of commercial information and the absence of official responsible for his / her security;

22. The public-private and special measures on the seizure of the property of people by computer facilities have been studied, and proposals and recommendations have been developed to improve their efficiency and effectiveness of preventive measures.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.27.06.2017.Yu.22.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
ЮРИДИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

ОЧИЛОВ ХАСАН РАШИДОВИЧ

**ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ХИЩЕНИЕ ЧУЖОГО ИМУЩЕСТВА С
ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНЫХ СРЕДСТВ**

12.00.08 – Уголовное право. Предупреждение правонарушений.
Криминология. Уголовно-исполнительное право

**АВТОРЕФЕРАТ ДОКТОРСКОЙ (PhD) ДИССЕРТАЦИИ ПО ЮРИДИЧЕСКИМ
НАУКАМ**

Ташкент – 2017

Тема докторский диссертации зарегистрирована Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан за номером B2017.2.PhD/Yu50

Докторская диссертация выполнена в Ташкентском государственном юридическом университете.

Автореферат диссертации размещен на трех языках (узбекском, русском, английском) на веб-сайте Научного совета (www.tsul.uz) и Портале Информационной образовательной сети «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Научный консультант: **Тахиров Фарход**
доктор юридических наук, профессор

Официальные оппоненты: **Зуфаров Рустам Ахмедович**
доктор юридических наук, профессор

Отажонов Абдоржон Анварович
доктор юридических наук

Ведущая организация: **Центр повышения квалификации юристов при Министерстве юстиции Республики Узбекистан**

Защита диссертации состоится 26 декабря 2017 года в 15:00 на заседании Научного совета DSc.27.06.2017.Yu.22.01 при Ташкентском государственном юридическом университете. (Адрес: 100047, г.Ташкент, улица Сайилгох, 35. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (998971) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

С докторской диссертацией (PhD) можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного юридического университета (зарегистрировано за №836). (Адрес: 100047, г.Ташкент, ул. А.Темур, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

Автореферат диссертации разослан 11 декабря 2017 года.
(протокол реестра № 4., 11 декабрь 2017 года).

З.Н. Эсанова

Председатель Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

Н.С. Салаев

Секретарь научного совета по присуждению ученых степеней, кандидат юридических наук, доцент

Г.З. Тулаганова

Председатель Научного семинара при Научном совете по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (Аннотация докторской диссертации)

Цель исследования состоит в разработке предложений и рекомендаций по совершенствованию, предупреждению за хищение чужого имущества с использованием компьютерных средств.

Объект исследования составляет система отношений, связанных с хищением чужого имущества с использованием средств компьютерной техники.

Научная новизна исследования состоит в следующем:

обоснована предложения по причинам, условий, личность преступника, а также предупреждение преступности, связанные с хищением чужого имущества;

обосновано предложение о том, под хищением чужого имущества с использованием средств компьютерной техники, понимается – хищение реализуемых путем манипуляции с использованием компьютерной техники в финансовых, банковских учреждениях, фондов и в таких учреждениях;

обосновано предложение о том, преступность с использованием компьютерной техники могут быть совершен путем изменения информации или ввода ложной информации в компьютерную систему хранящийся на носителе информации или передающийся через информационных сетей;

обоснованы предложения о том, что акт не может считаться компьютерным мошенничеством, если лицо пользовался компьютерной техники для создания ложных документов и затем использовал его для приобретения имущества;

обоснованы предложения, о целесообразности наказания, если преступление совершено в значительном размере наказывается штрафом от сто до трехсот минимальных размеров заработной платы или исправительными работами до трех лет или ограничением свободы от трех до пяти лет либо лишением свободы от трех до пяти лет.

Внедрение результатов исследования. На основе научных результатов исследования по ответственности за хищение чужого имущества с использованием средств компьютерной техники осуществлено:

предложения по преступности, причины, условия преступления, личность преступника, а также профилактика преступлений связанные с хищением чужого имущества с использованием компьютерных средств, внедрены в систему Министерства внутренних дел Республики Узбекистан на основе соответствующих актов (справка от 01.12.2017 года №7). Это послужит профилактике преступности, связанные с хищением чужого имущества;

предложение в части толковании хищение чужого имущества с использованием средств компьютерной техники понимается, хищение средств реализуемые с помощью манипуляции путем обмана с использованием компьютерной техники в финансовых, банковских учреждениях, фондов и в таких учреждениях были использованы в

постановлении пленума Верховного суда Республики Узбекистан в новой редакции «О судебной практике по делам о мошенничестве» от 11 октября 2017 года №35 (справка от 04 декабря 2017 года №ПЛ-78-17 Верховного суда Республики Узбекистан). Принятие данных предложений способствует на правильное и одинаковое понимание мошенничества с использованием компьютерной техники;

предложение о том, что преступность с использованием компьютерной техники могут быть совершены путем изменения информации или ввода ложной информации в компьютерную систему обрабатываемая, хранящийся на носителе информации или передающийся через информационных сетей были использованы в постановлении пленума Верховного суда Республики Узбекистан в новой редакции «О судебной практике по делам о мошенничестве» от 11 октября 2017 года №35 (справка от 04 декабря 2017 года №ПЛ-78-17 Верховного суда Республики Узбекистан). Принятие данных предложений послужат определению методов совершения мошенничества с использованием компьютерной техники;

предложения о том, что акт не может считаться компьютерным мошенничеством, если лицо пользовался компьютерной техники для создания ложных документов и затем использовал его для приобретения имущества были использованы в пункте 20 постановлении пленума Верховного суда Республики Узбекистан в новой редакции «О судебной практике по делам о мошенничестве» от 11 октября 2017 года №35 (справка от 04 декабря 2017 года №ПЛ-78-17 Верховного суда Республики Узбекистан). Принятие данных предложений окажет позитивное влияние на навыки правоприменения, способствуя правильной квалификации совершенных деяний;

предложения, о целесообразности наказания, если преступление совершено в значительном размере наказывается штрафом от сто до трехсот минимальных размеров заработной платы или исправительными работами до трех лет или ограничением свободы от трех до пяти лет либо лишением свободы от трех до пяти лет были внедрены в статью 168 Уголовного кодекса Республики Узбекистан (справка Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 26 июля 2017 года №04/780). Эти предложения послужат назначению справедливых наказаний за преступления;

Объем и структура диссертации. Структура диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложений. Объем диссертации составляет 156 страниц.

Эълон қилинган ишлар рўйхати
Список опубликованных работ
List of published works

I бўлим (I часть; I part)

1. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик. Монография //- Тошкент: ТДЮУ нашриёти, 2017. - 225 бет.

2. Очилов Ҳ.Р. Компьютер жиноятчилиги: мулоҳаза ва таҳлил // Ҳуқуқ ва бурч - Тошкент, 2009. - № 1 (39). – Б.56-57. (12.00.00; №2)

3. Очилов Ҳ.Р. Компьютер фирибгарлиги жинояти тушунчаси ва моҳияти // Тошкент давлат юридик институти Ахборотномаси. – Тошкент, 2009. - № 3. – Б.103-105. (12.00.00; №15)

4. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани талон-торож қилишда жиноят предмети ва унинг ўзига хос хусусиятлари // Тошкент давлат юридик институти Ахборотномаси. – Тошкент, 2009. - № 7. – Б.96-97. (12.00.00; №15)

5. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятининг субъектив томони // Тошкент давлат юридик институти Ахборотномаси. – Тошкент, 2010. - № 2. – Б.121-124. (12.00.00; №15)

6. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон торож қилиш жиноят таркиби объектив томонининг айрим жиҳатлари // Тошкент давлат юридик институти Ахборотномаси. – Тошкент, 2012. - № 6. – Б.100-103. (12.00.00; №15)

7. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятларининг тушунчаси ва ижтимоий хавфлилиги //Халқаро муносабатлар/Международные отношения/International relations // – Тошкент, 2015. - № 3. – Б.48-55. (12.00.00; №4)

8. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб ўзлаштириш ёки растрата қилиш жинояти объектив белгилари тушунчаси ва аҳамияти // Ўзбекистон Қонунчилиги таҳлили. - Тошкент, 2015. - № 3. – Б.56-59. (12.00.00; №9)

9. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб фирибгарлик йўли билан талон-торож қилиш жинояти объектив белгилари тушунчаси ва аҳамияти // Ҳуқуқ ва бурч журнали – Тошкент, 2016. - № 1 (39). – Б.56-57. (12.00.00; №2)

10. Очилов Ҳ.Р. Жиноят объектининг ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишдаги аҳамияти // Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг Ахборотномаси - Тошкент, 2016. - № 2. - Б.92-96. (12.00.00; №12)

11. Ochilov H.R. Computer devices have changed the concept of the crime of property larceny - International journal of law - India, 2017. - № 1. - P.7-9. (Impact factor №15)

12. Очилов Ҳ.Р. Айбнинг ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишдаги аҳамияти - Ўзбекистон Республикаси

Бош прокуратураси Олий ўқув курслари Ахбортномаси - Тошкент, 2017. - № 1.– Б.39-44. (12.00.00; №11)

13. Ochilov H.R. // Journal of Law Research. 2017, № 9. – P.46-51. (Impact Factor №15, 23-Scientific journal impact factor-4.13, 35).

II бўлим (II часть; II part)

14. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятларининг сабаблари тўғрисида айрим мулоҳазалар // Фан ва ёшлар. – Тошкент, 2012. - № 1. – Б.98-102.

15. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятининг объекти // Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Жиноят процессуал қонунининг ҳуқуқий асослари сифатида. Республика илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2009. – Б. 337-340.

16. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятининг субъекти.// Жиноят қонунчилигини такомиллаштириш муаммолари. Республика илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2010. – Б. 303-313.

17. Очилов Ҳ.Р. Хорижий мамлакатларда ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик масалалари // Ҳуқуқий информатика ва ахборот хавфсизлиги соҳаларини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари. Республика илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2010. – Б. 256-262.

18. Очилов Ҳ.Р. Айрим хорижий мамлакатларда ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишга оид жиноят ҳуқуқий нормалар таҳлили юзасидан мулоҳазалар // Жиноят-ҳуқуқий фанларнинг долзарб муаммолари мавзусидаги Конференция материаллари. Халқаро илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2012. – Б. 13-20.

19. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб ўзлаштириш ёки растрата қилиш жинояти объекти тугунчаси ва аҳамияти // XXI аср криминалистикаси: эришилган ютуқлар ва келажак истиқболлари. Республика илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2012. – Б. 168-177.

20. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш тушунчаси ва унинг ижтимоий хавфлилиги // Ёш олимлар тўплами №1. – Тошкент, 2012. – Б. 165-175.

21. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани талон-торож қилишда жиноят содир этиш воситаси тушунчаси // Жиноят ва жиноят процессуал қонунчилигини такомиллаштириш масалалари: миллий ва хорижий тажриба. Халқаро илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2014. – Б. 289-294.

22. Очилов Ҳ.Р. Ҳозирги суд-ҳуқуқ ислохотлари даврида ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишни квалификация қилиш муаммолари юзасидан айрим мулоҳазалар // Суд-ҳуқуқ

ислоҳотларини чуқурлаштириш шароитида жиноят кодексини унификация қилишнинг назарий ва амалий жиҳатлари. Республика илмий амалий конференция материаллари тўплами. - Тошкент, 2015. – Б. 117-128.

23. Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани талон-торож қилишда жиноят содир этиш воситаси тушунчаси // The science advanced journal. - USA, 2015. - № 6. - Б.39-41. (12.00.00; №3)

Автореферат Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили журнали таҳририясида
таҳрирдан ўтказилди (21.11.2017 йил).

Босишга рухсат этилди: 30.11.2017. Шартли босма табағи 2,75
Қоғоз бичими 80x641/16. Times New Roman гарнитураси.
Адади 100. Буюртма № 64
Top Image Media босмахонасида босилди.